

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXX

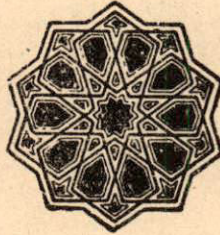

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXX

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Muhammed b. Abdulkerim eş-ŞEHRİSTANİ <i>El-Milel Ve'n-Nihal (Mukaddimeler)</i> Tercüme: Doç. Dr. Abdurrahman Küçük, Arş. Gör. Mustafa ERDEM, Ar. Ok. Adem AKIN	1
Doç. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Modern Psikolojinin Bazı Meseleleri</i>	35
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Şeyhulislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevverede Kurduğu Kütüphane</i>	111
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU <i>Kültürümüzde Din</i>	131
Doç. Dr. Beyza BİLGİN <i>Almanya Federal Cumhuriyetinde Türk Çocuklarına İslami Din Dersi Program Geliştirme Çalışmaları</i>	143
Doç. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU <i>Mâtüridi Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi</i>	155
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKDAR <i>Risâla Fi Ilm at-Tasawwûf li Dâvud al-Kaysari</i>	171
Gershom G. SCHOLEM <i>Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönemleri</i> Çeviren: Doç. Dr. Abdurrahman Küçük	217
R.C. MACRIDIS <i>Amerika Birleşik Devletlerinde Laiklik</i> Çeviren: Yard. Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ	245
Chikh BOUAMRANE <i>İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış</i> Tercüme: Yrd. Doç. Dr. Nesimi YAZICI	265
Chikh BOUAMRANE <i>İslam Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları</i> Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Nesimi YAZICI	279
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR <i>Türklerin Kabe'ye Yatıklar Hizmetler</i>	287
MUHİBBUTDİN EL-HABİB <i>İslam Mezheb ve Firkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu</i> Çeviren: Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU	293

Ar. Gör. Ethem CEBECİOĞLU <i>Hallac-ı Mansur</i>	329
<i>Kitap Tanıtma</i>	351
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Kitap Tanıtma</i>	355
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Kitap Tanıtma</i>	359
Ar. Gör. Mehmet ÖZDEMİR <i>Kitap Tanıtma</i>	363
Yard. Doç. Dr. Mahmut Coşkun DEĞİRMENCİOĞLU <i>Kitap Tanıtma</i>	369
Yazarlar: Peter BERGER ve Thomas LUCKMANN	
Çeviren: M. Rami AYAS <i>Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi</i>	375

KÜLTÜRÜMÜZDE DİN

Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU

1- Durum

a) *Dine Olan İhtiyaç :*

İnsanlar ötedenberi bu âleme bir anlam vermeye çalışmışlardır. Düşünürler, âlemin ilk maddesinin ya da var olma sebebinin ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Kâinatın var olma sebebinin ateş, hava, su ya da toprak olduğu ileri sürüldüğü gibi, her şeyin kendiliğinden meydana geldiğini söyleyenler de çıkmıştır. Kimi düşünürler bir ilk hareket ettiriciden söz etmiş, kimisi her şeyi düşünceyle başlatmış, kimisi de varlığı Tanrı ile açıklamaya çalışmıştır.

İnsanoğlu varlığın başlangıcını ve sonunu düşünürken akılla kesin biçimde çözemediği evrensel sorunlarda dinî değerlere yönelmiştir. Dinin en önemli ilkelerinden olan inançlar, kâinata ve hayata anlam vermekte insanları derin biçimde etkilemiştir. Kutsal değerler toplumun çeşitli kültür unsurlarını yönlendirmiştir. Böylece insan, hem âlemin başlangıcını ilâhî güce bağlamış, hem ölümden sonraki hayata hazırlanmaya çalışmış, hem de bu dünyada davranışlarından sorumlu olacağını idrak etmiştir.

Demek ki din, insana hem kâinatın var olma sebebini açıklamakta, hem de dünyada nasıl davranmak gerektiği hususunda öğütler vermektedir. Böylece de düşüncenin çözemediği fizik ötesi sorunlarda inanç, yol göstermektedir.

Din, kendi sistemi içinde, bir ruhsal boşluğu doldururken, ahlâkî açıdan insanları iyiye, güzele ve doğruya götürme görevini ifaya çalışmıştır. Ahlâk bilimi geniş ölçüde toplumun değer yargıları arasında neyin iyi, neyin kötü olduğunu gösterir. İyinin yapılmasını, kötüden de kaçılmasını öğütler.

Din ve ahlâk insanların duygu, düşünce ve özlemlerini de etkilemiştir. Durum böyle olunca kültür ve sanat unsurlarında dinin etkisi kendini göstermiştir.

Ancak kâinatın nasıl var olduğu hususunda nasıl filozoflar anlaşılamamışsa, dinler de tek bir inanç sisteminde birleşmemiştir. Hatta bu yüzden ayrı din mensupları arasında savaşlar olmuştur. Bu savaşların inanç ve yönetim sorunları yüzünden aynı dinin mensupları arasında da olduğuna tanık olmaktadır.

b) *Din Nedir :*

Diş, geniş ölçüde insan ile Tanrı arasında bağılıktır. Her dinin inanç sistemi, ibadetleri ve kutsal değerleri vardır. İnsanlık, dinî açıdan çeşitli aşamalardan geçmiştir. İlkel insanlar, kendileriyle doğayı birbirinden ayıramamıştır. Bu nedenle tabiat güçlerine tapıldığı dönemler olmuştur. Çok tanrıci dönemlerde insanlar gizli ruhlara inanmışlar, ya kendi elleriyle yaptıkları putlara, ya da tabiattaki varlıklara tapmışlardır.

İnsanlık tarihinde tek Tanrıci dinlerin de hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Tek Tanrıci dinler arasında en son gelen ve en olgun olanı İslâmiyettir. İslâmiyet 7. yüzyılın ilk yarısında Hz. Muhammed tarafından duyurulmuş ve hızla yayılmıştır. İslâm hareketi, hem Arabistan'da putatapıcılığa son vermiş, hem de çağındaki değerlere göre yepyeni görüşler getirmiştir.

Hız. Muhammed, 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç ettikten sonra daha sistemli ve açık çalışma imkânını bulmuştur. Bazan savaşlarla, bazan üstün kişiliği ve sağduyusuyla duyurduğu yüce dini yaymıştır. İşin başından beri Tanrı'dan vahiy aldığı ve kendisinin son Elçi (Peygamber) olduğunu anlatmıştır. Sağlığında İslâmiyetin başarılarına tanık olmuştur.

c) *Dinin Geçirdiği Aşamalar :*

Hız. Muhammed'in ölümünden sonra müslümanlar arasında kırılganlıklar başlamıştır. Bu kırılganlıkların başında yönetim sorunu gelir. Damadı Hz. Ali'nin, bir süre bekledikten sonra Hz. Ebu Bekir'i halife tanıdığı bilinmektedir. Bununla birlikte ilk dört halife döneminde yani Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde İslâm'ın gücü artmış ve yayılmıştır.

Ancak Hz. Osman zamanından itibaren yönetim sorunları yüzünden kin tohumları yeşermeye başlamıştır. Hz. Ali'nin halifeliği döneminde bu kin tohumları Hz. Muhammed'in yakın arkadaşları arasında sıcak savaşlara sebep olmuştur. Cemel olayında (Cemel Vak'ası denen savaşta) 7000 müslüman öldürülmüştür. Savaşın bir tarafının önderi Hz. Muhammedin damadı Hz. Ali, öteki tarafın büyüğü ise Hz. Mu-

hammed'in eşi Hz. Aişe idi. Bu savaşta, Talha ve Zübeyr b. Avam da Hz. Aişe'nin yanında yer almıştı. Bilindiği üzere bu iki zat, Hz. Muhammed tarafından daha önce Cennet'e gideceği açıklanan Aşere-i Mübeşşere arasındadır. Görülüyor ki dinde siyasi sorunlar, seçkin ve temiz müslümanların bile birbiriyle savaşmalarına sebep olmuştur.

Daha sonra Muaviye de Ali'nin halifeliğini kabul etmemiş, bu yüzden Siffin savaşı olmuştur. Siffin Savaşında da 40.000 dolayında müslüman ölmüştür. Neticede Ali, Kufe'de, Muaviye de Şam'da halifeliğini yürütmüştür. Daha sonra yönetimi Emeviler tamamen ele geçirmiştir.

İslâm'da yönetim sorunu, dinin özündeki temiz ve yüksek değerleri zaman zaman saptırmaya sebep olmuştur. Emevî-Abbâsî çekişmesi, durmamış ve yönetim yüzünden türlü türlü oyunlar oynanmıştır. Yönetim 750 yıllarında Emevilerden Abbâsilere geçmiştir.

d) *Türkler ve İslâmiyet :*

Abbâsiler döneminde Türklerle karşı ilgi artmıştır. Halife Memun'un ordusunda Türk soyundan askerler vardı. Mu'tasım zamanında ise Türklerden oluşan özel birliklerin yetiştirilmesine özen gösterildi. Türkler IX. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'e karşı daha çok ilgi duymaya başladılar. Mu'tasım zamanında Maveraünnehir'de İslâmlaşma hızlandı. Türkler genellikle gönülleriyle müslümanlığı kabul etmişlerdir. X. yüzyılda Karluklar, Oğuzlar ve Batı Türklerinden ikiyüzbin çadır halkı İslâmiyet'i kabul etti. XI. yüzyılda Türk âleminin büyük çoğunluğu İslâmiyet'in etkisi altına girdi.

Türkler, yiğit bir ulus olarak Ortaasya'da bazı ülkelere yayıldıklarından çeşitli kültürlerle karşılaşmışlardır. Şamanizm'i, Budizm'i, Maniheizm'i, Mazdeizm'i ve hatta Hıristiyanlığı az çok tanımışlardır. Bu nedenle de din konusunda İslâm'dan önce tutuculuğa yönelmemişlerdir.

Şamanist Türkler, İslâmlaşınca bazı törelerini yeni dine uydurmuşlardır. Şamanizm'de toplumun dinî önderi olan Kam, vecde gelen, rakeden, şiir söyleyen ve gizli ruhlarla temas kuran insan tipiydi. Türkler İslâmlaşınca Kamların yerini Atalar ya da Babalar denen insanlar aldılar. Bunlar eski Türk törelerinde bulunan müzik eşliğindeki raksı, nefes okumayı, menkibe anlatmayı dinde yaşattılar. Kadınlara karşı bağınaz davranmadılar. Böylece Türkler arasında yumuşak, sanata yönelik ve vicdan özgürlüğüne saygılı inanç anlayışı yaygınlaştı. Özellikle XI. yüzyıldan sonra bu anlayış Anadolu'da da yayıl-

maya başladı. Bunda Ahmet Yesevî'ye isnat edilen Divan-ı Hikmet adlı manzum eserin de etkisi oldu. Ahmet Yesevî, hitap ettiği topluluğun kültür düzeyine göre basit menkıbeleri, dinî ve ahlâkî öğütleri, Allah'ın büyüklüğünü ve gücünü dile getirmiştir.

İslâm dini, Türkler'e yeni bir güç katmış, 1071 yılında Malazgirt savaşının kazanılması, Türk kültür etkinliklerinin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

e) *Türkler'in İslâm Kültürüne Katkıları ve Yabancı Kültürlerle Münasebetleri :*

Türkler, Ortaasya'dan Anadolu'ya göç ederken kendi kültürlerini de taşımışlardır. İslâm âleminde bilim dili Arapça, edebiyat dili Farsça'ydı. Bazı Türk düşünürleri eserlerini bu sebeple Arapça yazmışlardır. Ancak düşünce olarak İslâm kültürünü zenginleştirmişlerdir. Bununla birlikte aile hayatı, törelere bağlı olduğundan evlerde Türkçe konuşulmuştur. Anadolu'da Türkçe yayılmıştır. Mukaddimetul-Edeb adlı sözlük, Zemahşerî (Ölm. M. 1134) tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, 1069-1070 yıllarında Yusuf Has Hâcîp tarafından Türkçe Kutadgubilik yazılmış, ayrıca Kaşgarlı Mahmut tarafından Divan-ı Lügat-ı Türk kaleme alınmıştır. 1277 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey, Türkçeyi resmî dil olarak kabul etmiştir. Daha sonra Türkçe eserler çoğalmaya başlamıştır. Yunus Emre (Ölm.M. 1320) şiirlerini Türkçe yazmıştır. Türkler Avrupa'da yerleştikçe Türkçe bir çok yabancı dili et-kilemiştir.

Fikir alanında İslâm âlemine Türk düşünürü Farabî (Ölm.M. 950)'nin İbni Sina (Ölm.M. 1037)'nin ve Birunî (Ölm. 1051)'nin etkileri olmuştur. Bunlar aynı zamanda çeşitli bilim dallarında çalışmışlardır. Farabî ve İbni Sina, İslâm felsefesine özgün katkılarda bulunmuştur. Bunların bazı eserleri XII. yüzyılda Batı'da latinceye çevrilmiştir. İbni Sina'nın tıp, Farabî'nin musiki alanında ayrıca Batı'ya etkisi olmuştur. Birunî ise Astronomi, tıp, eczacılık, fizikî coğrafya alanında önemli çalışmalarıyla dünyaca tanınmıştır.

Farabî ve İbni Sina'nın akılcı felsefesi sonraları bazı din yorumcularını kızdırmıştır.

Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş Veli gibi düşünürler ise mistik felsefede tanınmıştır. Bu düşünürler XIII. yüzyılda Anadolu'da hoşgörülü bir İslâm anlayışının sergülenmesinde etkili olmuşlardır.

Anadolu'da Selçuklular döneminde bağınazlıktan uzak sanat eserleri meydana getirilmiştir. Camiler, medreseler ve kervansaraylar, resimler ve kabartma figürlerle süslenmiştir.

Türklerin etkisi inanç açısından da dikkati çekicidir. Türkler Anadolu'da Bizans yönetiminde derebeylerin baskısından bıkmış topraksız aileleri memnun etmesini bildiler. İslâmın fetih hukukuna dayanarak aldıkları araziye devletin malı saydılar. Çiftçilere işleyebilecekleri kadar toprağın tasarruf hakkını babadan oğula geçebilecek bir biçimde verdiler. Göçbeleri yerleştirdiler. Öğrendikleri şehirleşme usullerinden yararlanarak kurdukları mahalleleri camilerle ve Türk eserleriyle donattılar. Bir yandan daha iyi ziraat ürünü aldılar, öte yandan sosyal düzeni daha iyi duruma getirdiler. Ticaretle ve meslek hayatında Ahilik, Türklerin başarılarına katkıda bulundu.

XIII. yüzyılda Moğol istilâsından kaçan Türkler, akın akın Batı'ya göç ettiler. Türkler Anadolu'daki Süryanîler'in, Ermeniler'in ve Rumlular'ın inançlarına saygı gösterdiler. Bunlar Bizanslılardan çok Türkler'den memnun kaldılar. Bizans idaresinde ezilen köylüler Selçukluların egemenliğine girdiler. II. Kılıçaslan, Malatya Süryanî patriği Mihael'e mektup yazarak Bizans'a karşı zaferinde duasının katkısı olduğunu bildirdi. Teşekkürlerini yazdı. II. Gıyasettin Keyhusrev evlendiği Gürcü prensesinin Konya sarayına papaz ve kutsal eşya ile gelmesini hoşgörüle karşıladı.

Osmanlılar döneminde uzun süre aynı hoşgörünün devam ettiğini görüyoruz. Murat I'in Bizanslılara ve Rumlara karşı iyi muamelesi, Bizans Kilisesi'nin sevgisini çekiyordu. Patrik, 1385'de papa VI. Urban'e yazdığı mektupta Sultan Murad'ın kiliseye tam bir özgürlük tanıdığını bildirmiştir. Türklerin bu tutumu, hem siyasî, hem de kültürel açıdan kaynaşmaya kolaylık sağlamıştır. Anadolu'da Türk kültürü yaygınlaşmış ve benimsenmiştir. Bu kültür aynı biçimde Trakya'da kökleşerek etkisini Batı'ya doğru uzatmıştır.

Ancak Selçuklular zamanında ve Osmanlıların ilk yüzyıllarında Türk kültüründe görülen hamleci gelişme, daha sonra yön değiştirmeye başlamıştır.

İslâmın özünde bulunan bilimci, akılcı ve hoşgörülü yorumların yerini fanatik görüşler almaya başlamıştır. Fars ve Arab kültürü, Medreseyi derin bir biçimde etkilemiştir. Tarikatlar, fetihçi, atılcı ve sanata dönük havadan miskinliğe doğru yönelmiştir. Bazan da siyasî nedenlerle isyanlara alet edilmişlerdir. Esasen henüz XIII. yüzyılda tarikatlarda yer yer isyankâr hareketler görülmüştür. 1240 yılında

Baba İshak ve müritlerinin isyanı, Selçukluların zayıf düşmesine neden olmuştur. Bu yüzden Moğolların karşısında 1243 Köseadağ savaşında yenik düşmüşlerdir. İran kültürünün temsilcisi olan ve 1394'de ölen Fazlullah'ın müritleri, Anadolu'da Hurufiliği yaymaya çalışmışlardır. Fazlullah'ın örgüte kazandırdığı Türk şairi Nesimî sayesinde Hurufiler, Anadolu'da bir çok taraftar bulmuştur. Nesimî (Ölm. 1418)'nin şiirleri: Hatayî, Fuzulî, Refî, Viranî, Kayserilî Temannâî, Karaferyelî Hasan Rumî, Hüseyinî, Usulî, Nebatî, Bağdatlı Tarzî, Bosnalı Vahdetî, Tebrizli Penahî ve Muhîti üzerinde etki yapmıştır.

1416 yılında isyancı hareketlerin öncülüğünü yapan Şeyh Bedrettin de Osmanlıları çok uğraştırdı. Nihayet yakalanarak 1420 yılında Padişah Mehmet I'ın aldığı bir fetva ile astırıldı.

1514'deki Çaldıran savaşı da dinî nifak yüzünden çıkartılmıştı. Daha sonra da Celâlî isyanları başladı. Bu savaşlarda yönetimin aksak yönleri yanında dinî sebepler de bulunmaktadır.

Bu durumlar nedeniyle Osmanlı yönetimi tarikatlar karşısında medreseyi tutmuştur. Medrese de felsefeye tamamen sırt çevirerek katı yorumları tercih etmiştir. Bu yöneliş Türk kültüründe Arapça'nın ve Arap kültürünün etkisini artırmıştır. 1547 yılından itibaren medreselerde müspet bilimler en alt düzeye indirilmiştir. Felsefeye ise yer verilmemiştir. Şerhçilik ağır basmış, yeniliklere günah gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Sonuçta Osmanlılar gerilemeye başlamıştır.

XVII. yüzyılda Kadızadeliler, Devlet işlerinin bozukluğunu Şeriatıtan sapılmasına bağlamışlardır. Resim ve musiki gibi bazı sanat faaliyetlerinin yasaklanmasını istemişlerdir. Ayrıca tarikatları da lânetlemişler, tütün ve kahvenin haram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Osmanlılar artık eski görkemli başarılarını sürdürmez olmuşlardır. Yeniliğe ve yaratıcılığa karşı çıkılması sonucu gerileme her alanda görülmüştür. Yönetimde, sosyal ve ekonomik hayatta, düşünce ve kültürde eski canlılık gerileme göstermiştir.

Avrupa ise XV. ve XVI. yüzyılda bilim ve sanatta yeni girişimleri gerçekleştirmiş, ticaretini güçlendirmiş ve teknik açıdan ileri adımlar atmıştır. Basimevinin kurulması, pusula ve barutun geliştirilmesi, ticaret yollarının değişmesi, sömürgeler kazanılması, İncil'in Almanca'ya çevrilişi ve akla dayalı gerçekçi dinî yorumlar yapılması Avrupaya bir hareket verdi.

XVII. yüzyılda Batı düşünce tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu çağda akıl, gerçeği bilmek ve açıklamak yetisi olarak anlaşılmıştır.

Matematik ve fizik örnek bilgi olarak seçilmiştir. Descartes'la yöntem sorunu gündeme gelmiştir.

XVIII. yüzyıl ise Batı'da, aydınlanma çağı olarak bilinir. Bu yüzyılda Batı'da din ve gelenekler yerine akli değerler konmaya çalışılır. XVI. yüzyıldan beri devam eden din ve politika, din ve akıl çatışmasında hürriyet ve akıl nihayet galip gelir. Kültürde metafiziğin etkisi devam etmekle birlikte akli değerler, üstün derecede öne geçer. Kısacası Batı'da XVIII. yüzyılda gelenek ve hurafelerden geniş ölçüde uzaklaşma dönemi başlar. Yine bu yüzyılda lâik bir dünya görüşünün temeli atılır. Böylece Avrupa bilimde, teknikte ve kültürde hızla ilerlemeye başlar.

Osmanlı devlet adamları, zaman zaman ülkelerindeki gerilemenin sebeplerini araştırmaya ve durumu düzeltmek için çareler bulmaya çalıştılar. Bu sebeple Lâle Devri'nde, Batı'ya yönelmenin gereğini duyarlar. Avrupa'dan 280 yıl kadar sonra 1727'de basımevi kurulur. Batı'daki bilgilerden yararlanmak eğilimi başlar. Bu dönemde Batı'dan bazı bilginler, edebiyat ustaları ve sanatçılar İstanbul'a gelirler. Batı'yla Osmanlılar arasında kültür alışverişi canlanmaya yüz tutar. Ancak bu gelişme Patrona Halil'in geriye dönük ayaklanmasıyla bir süre durdurulmuştur.

Osmanlılar yenileşme hareketine daha sonra I. Mahmut zamanında devam etti. Humbaracı Ahmet Paşa on dört yıl süresince Osmanlı ordusunu çağdaştırmaya çalıştı. Padişah III. Mustafa zamanında da Baron de Tott Osmanlı topçu sınıfını yeniden örgütlemiştir.

Zamanın çağdaş medeniyetine III. Selim devrinde (1789-1807) çok önem verildi. Yöneticiler, İmparatorluğun bilimsel, teknik, eğitim-sel ve ekonomik önlemlerle gerilemeden kurtulacağını kavramaya başladılar. Bu hususta gerekli çalışmalar yapılarak Nizam-ı Cedid hareketi başlatıldı. Yeni bir ordu kurma çalışmalarına girişildi. Bu çalışmalar hem bozulmaya yüz tutmuş Yeniçeri Ocağını, hem de mutaassıp kimseleri memnun etmedi. Neticede 1807 yılında Kabakçı Mustafa'nın geriye dönük ayaklanması başladı. III. Selim öldürüldü. IV. Mustafa saltanata getirildiyse de hükümdarlığı kısa sürdü. Alemdar Mustafa Paşa, II. Mahmud'un Padişah olmasını sağladı (1808-1839).

XVIII. yüzyılda Avrupa'yı Fransız ihtilali etkilemeye başlamıştır. XIX. yüzyılda ise demokratik anlayış, insan hak ve hürriyeti, lâik düşünce ve milliyetçi görüşler Avrupa kıtasında iyice işlenmiştir. Sanat,

edebiyat ve felsefe alanında romantik görüşler çoğalırken bilimde gözlemci ve deneyci yöntem gelişir. Pozitivist fikirlerin etkisi çoğalır.

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu yenileşme hareketine devam eder. Batı'yla kültür alışverişi hızlanır.

II. Mahmut 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurmayı başarır.

II. Mahmut'tan sonra 1839'da Padişah olan oğlu Abdülmecit yenileşme hareketine devam eder. 3 Kasım 1839'da Mustafa Reşit Paşa'nın teşvikiyle Gülhane Hatt-ı Humayunu'nu ilân eder.

Böylece Osmanlılarda yeni bir hukuk dönemi başlamıştır. Gülhane Hatt-ı Humayunu ile bütün yurttaşların özgürlüğü, güvenliği ve mülkiyet hakları kanunların güvencesine alınmıştır. Padişah Hatt-ı Humayun ilkelerine uyacağına halk önünde yemin etmiştir. Gülhane Hatt-ı Humayunu Şeriattan doğmuş değil, herkesin bilgisine Türkçe olarak sunulmuş, toplumla ilgili ilkelerdir.

1856 yılında ilân edilen İslâhat Fermanı ile bu ilkeler güçlendirilmiştir. Müslümanlarla gayri müslimler arasında ticaret, vergi, askerlik ve çalışma alanlarında eşitlik öngörüldü. Ahşılmış dinî kurallar dışında güvenceler verildi.

Osmanlılar 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra yalnız hukuk alanında değil, eğitim alanında da yenileşmeye önem verdiler. Sıbyan Mektepleri ve Medreseler ihtiyaca cevap vermediğinden çağdaş nitelikte Rüşdiye ve Sultaniler açtılar. Ancak mutaassıp kimseler bu okulları da etkilemeye çalıştılar. Resim, harita ve kara tahta kullanılmasını dine aykırı görenler oldu. XIX. yüzyılda açılan Tıp okulu, Harp okulu, Mülkiye, Öğretmen okulu ve Kız Öğretmen okulu, Medreselerden farklı bir dünya görüşünü sergilemekteydi.

Osmanlı yönetiminde 1876'da I. Meşrutiyet ilân edildi. Ancak parlamento çok uzun ömürlü olmadı. 1908'de II. Meşrutiyet ilân edildi. Ülkede demokratik bir hava esti. Ancak 1909 yılında 31 Mart vakası diye bilinen geriye dönük ayaklanma oldu. II. Abdulhamid tahtan indirildi.

Tanzimattan sonra ülkede çeşitli akımlar gelişmeye başladı. Hürriyetler arttıkça azınlıklar, yabancı devletlerin etkisiyle Osmanlılardan kopma faaliyetlerini yürüttüler. İmparatorluğu yaşatabilmek için çare arayan düşünür ve yazarlar çeşitli görüşler ortaya attılar. Bunlar arasında İslâmcılık, Türkçülük ve Osmanlılık görüşlerini savunanlar

oldu. Batı yöntemlerini dile getirenler de vardı. Yeni Osmanlılar adalet, eşitlik ve hürriyet kavramlarını benimsemekle birlikte meşrutî yönetimi benimsiyorlardı. Osmanlı kalınmasını istiyorlardı. Ali Suavi Türkçülüğü savunuyordu. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin başkanlığına atanan Cevdet Paşa (1822-1895) ise İslâm ilkeleri çerçevesinde yeniliğe taraftardı. Mecelle'nin meydana gelmesinde emeği olan Cevdet Paşa, Kuran'a dayanarak bazı hukuk kurallarını yenileştirmek istedi. Mecelle'de zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceği ve dinde baskı olamayacağı ilkelerine yer verdi. Mecelle ile İslâm Hukuku açısından dünya işlerinin şekli olarak dinden ayrılışı öngörülmüştür. Mecelle ilkeleri bir açıdan dine dayatılmakla birlikte ruh olarak dünya işlerinde yeniliklere imkân vermiştir. Osmanlılarda Tanzimat'tan sonra hukuk alanında yarı lâik uygulamalar çoğalmıştır. Ancak devletin temel yapısı teokratik kalmıştır. Din her şeyi etkilemeye devam etmiştir. Eğitimde ve fikir hayatında temel sorunlarda birlik sağlanamamıştır. Devletin yapısında eski ve yeni çatışması devam etmiştir.

f) *Bugünkü Durum :*

Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1932'de kurulmuş ve bir çok inkılâp yapılmıştır. İnkılâplar içinde 3 Mart 1924 halifeliğin kaldırılmasının önemi büyüktür. Aynı yıl Öğretimin Birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat) Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiştir. Yönetimde lâik uygulamalar başladı. 1925'de tekke ve zaviyeler kapatıldı. Şapka kanunu kabul edildi. 1926 yılında Türk Ticaret Kanunu, Türk Medenî Kanunu ve Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girdi. 1928'de lâtîn harfleri benimsendi. Daha sonra kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. 1937 Anayasası'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin lâik bir devlet olduğu belirtildi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ümmetçiliğin yerini millî devlet görüşü aldı. Kanunlar Şeriat değil, toplumun ihtiyacı göz önünde tutularak yapıldı.

Cumhuriyet yönetimi, halifeliği kaldırmakla birlikte yapısında Diyanet İşleri Başkanlığı'na yer verdi. Böylece yurttaşların dinle ilgili müşküllerini çözmek için ihtiyacı olan kurumu kurdu.

Lâiklik dinsizlik değildir. Aksine herkesin inanç ve ibadetinde serbest olmasıdır. Ancak lâikliğe göre kimse devletin sosyal, siyasal, hukukî ve ekonomik düzenini teokratik yapamaz.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkemizde iyi niyetlerle din eğitimi gündeme gelmiştir. 1949'da Ankara Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fa-

kültesi açılmıştır. Kuran Kursları ve İmam-Hatip okullarına önem verilmiştir. Bunların sayıları hızla artırılmıştır.

2- Amaç ve Gelişme Yönü

Kültür Unsurlarımız Arasında Dinin Yeri ve Değeri

Ülkemizde nüfusumuzun % 99'dan fazlası müslümandır. Din, düşünce ve davranışı etkilediğinden inancın kültür faaliyetlerine dolaylı ya da dolaysız tesiri söz konusudur.

İslâmiyet'in amacı insanları ahlâk açısından daha olgun kılmaktır. Bir hadîste "Sizin en hayırlınız ahlâken üstün olanlarınızdır." buyrulmuştur.

Din toplumda barış, sevgi, dostluk ve kardeşlik duygularının güçlenmesinden yanadır. Dinde kıskançlık, yalancılık, koğuculuk, kin güdücülük ve haksızlık yerilmiştir. Din, toplumda huzur ve güveni öngörmüştür.

Barış ve huzur içinde olan bir toplumda ise kültür zenginlikleri daha olumlu gelişir.

Ayrıca İslâm dini daima bilimi teşvik etmiştir. Çağın gereklerine göre ictihad yoluyla yeni hükümler kabul edilmesine imkân vermiştir. Tarih boyunca çeşitli İslâm devletleri şer'î hükümlerin yanında törelere dayalı lâik hukuktan da yararlanmışlardır. İslâmiyet'in özünde ilerlemeyi, tekniği ve medeniyeti teşvik vardır.

Dinin özü böyle olmakla birlikte tarih boyunca fanatik sapmalar ve çıkar hesapları, dini başka alanlara çekmeye çalışmıştır. Bu yüksek değerın menfaate alet edilmesi sonucu kavgaların ve hatta savaşların olduğu da bilinmektedir.

Türk Milleti tarihten ders almasını daima bilmiştir. Atatürk lâikliği boşuna getirmemiştir.

Lâiklik viedan hürriyeti getirdiği için mezhepçiliği önleyicidir. Ayrıca dinî nedenlerle bazı yurttaşlarımızın hamisi edasiyle büyük devletlerin işlerimize karışmasını da önleyicidir.

Lâiklik çağdaş hukukun benimsenmesi, eşitlik, demokratik düzen, ümmetçiliğin geride kalması ve duyguların gelişmesi açısından da önemlidir.

Nihayet lâiklik, akılcılığın ve bilimeciliğın gelişmesinin de temel ilkesidir.

Lâiklik sanatçılara özgürce yaratma imkânı verdiği için Cumhuriyet döneminde sanat etkinlikleri artmıştır. Atatürk "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir" özdeyişiyle sanatçıları teşvik etmiştir.

Ayrıca Atatürk, Ümmet tarihi yerine Türk tarihine, Arapça ve Farsça özentisi yerine güzel Türkçe'ye önem vermiştir.

Kültürümüzü zenginleştirmek için heykeller yapılmasını, sergiler açılmasını ve sanat eserlerinin korunmasını istemiştir.

Bir sıralar dinde fanatik yorumlar yüzünden resim ve heykele cephe alınmış, musikînaslar üzerine de baskı yapılmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla bu baskılar geçersiz sayılmıştır.

Cumhuriyet döneminde eğitim düzenimiz, yaratıcılığını kaybetmiş olan medresenin etkisinden kurtarılmıştır. Bugün Türk insanı, her alanda yaratıcı yurttaş yetiştirmektedir.